

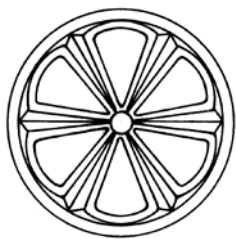
REFLEXIONS SOBRE EL CENTENARI DE NUEVOS RIEGOS EL PROGRESO (1906-2006)

Carlos MARTÍN CANTARINO
Josep CANDELA I QUESADA
Universitat d'Alacant

Alguns dels factors claus en la configuració del que és ara el Baix Vinalopó, d'allò que ens determina com a territori, com a societat, ens passen sovint desapercebuts. Potser ocorre la mateixa cosa pertot arreu, però en el nostre cas, davant l'accelerada i radical transformació de la nostra identitat, del nostre paisatge i del nostre territori, sembla especialment necessària i urgent la reflexió i l'acció sobre aquestes claus. Per això, en aquest article volem destacar que l'any passat es compliren cent anys de la fundació a Elx de la companyia de regs *Nuevos Riegos El Progreso SA* (o *El Progrés*, que és com es denomina vulgarment). I aquest centenari, pensem, mereix una atenció molt especial, ja que la fundació d'*El Progrés*, exactament l'11 d'abril de 1906, ha de considerar-se un moment decisiu en la creació de l'actual sistema agrari, ambiental, paisatgístic i cultural de la comarca. És una d'aquelles dates que, per dir-ho en termes del gran historiador francès F. Braudel, provoquen un canvi en la història de *longue durée*, la llarga duració que ha tingut aquesta societat. Riegos El Progreso continua funcionant en els nostres dies, segueix proporcionant aigua als agricultors il·licitans, com ho ha fet des del principi. Ha superat moltes crisis al llarg de la seua trajectòria centenària i ha sobreviscut a totes adaptant-s'hi de maneres diferents. Però la seua importància va més enllà, com explicarem tot seguit.

1. LA IMPORTÀNCIA DELS REGS D'*EL PROGRÉS*

Dit en poques paraules, la fundació de Riegos El Progreso significà històricament l'arribada, per primera vegada, d'aigües dolces en una

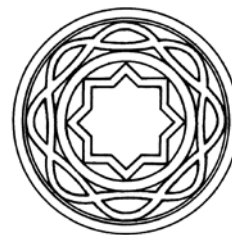
quantitat rellevant al camp d'Elx. Fins aquella data, l'únic reg d'una certa entitat existent a Elx era el del Vinalopó, amb les dues séquies principals que provenen del pantà: la Major, que permet irrigar els horts de palmeres al voltant de la ciutat, a la banda esquerra del riu; i la de Marxena, que transcorre per la vora dreta. Al sud de la ciutat, les derivacions de les dues séquies s'estenen al llarg d'uns pocs quilòmetres en direcció a les marjals de l'antiga albufera, fent possible històricament l'agricultura en aquesta part del camp d'Elx. La resta del terme (amb l'excepció dels Canyissars, espai molt singular des del punt de vista hídric) era un immens secà, o quasi.

En els primers anys del segle xx, l'il·licità Ernesto Martínez Riviere, coneixedor dels avanços tècnics del seu temps, començà a pensar en les aplicacions de l'electricitat en els sistemes hídrics de la comarca: ¿seria possible amb les noves tecnologies elevar les últimes aigües de drenatge del Baix Segura, ja a punt de ser abocades al mar per Sant Fulgenci, fins al camp d'Elx? Molts es van riure de la idea que l'aigua poguera «anar cap amunt», però Martínez Riviere aconseguí convèncer alguns propietaris i inversors i, finalment, l'11 d'abril de 1906 fundà Nuevos Riegos El Progreso. L'aigua dels sobrants del Segura, aigua dolça per tant, arribà per primera vegada al camp d'Elx l'1 de gener de 1910, a la zona de la Marina. Allò significà un canvi radical, ja que tota una enorme varietat de cultius passà ara a ser possible: hortalisses, arbres fruiters, cotó, cànem, etc. És fàcil imaginar la transformació profunda des del punt de vista paisatgístic, econòmic, social i cultural que tot això implicà.¹

La idea de Martínez Riviere, tan revolucionària, és perfectament comprensible com un pas més en el model tradicional de reutilització de l'aigua al Baix Segura, una millora en l'eficàcia de l'aprofitament històric de les aigües *mortes*. L'horta del Baix Segura es rega a partir d'un complex sistema de séquies, arroves i regadores que condueixen l'aigua del riu cap als camps. Però l'aigua introduïda així en aquesta zona planera, amb tan escassa altitud sobre el nivell del mar i, per tant, amb dificultats de desaigüe, ha de retirar-se mitjançant un altre sistema de drenatge, aquesta vegada integrat per assarbs que serveixen per a regar de nou les terres de més avall i, finalment, abocar els sobrants de nou al riu Segura, ja molt a prop de la gola. Fins a sis vegades, diuen, es pot reutilitzar l'aigua al Baix Segura amb aquest sistema. La innovació de Riegos El Progreso fou intentar reaprofitar les últimes aigües *mortes*, massa baixes per al reg per gravetat. El bombeig féu que l'aigua dels assarbs de Pineda, Maiaio, Acierto i Enmedio, últims canals de drenatge de l'horta del Segura, que a Sant Fulgenci circulen quasi al nivell del mar, fóra elevada a Daimés, la Baia, la Foia, Algorós i, fins i tot, Atzavares i l'Alcúdia, a 60 m d'altura sobre el mar.

¹ Com en qualsevol altra qüestió relativa al món rural de la comarca, les obres de Baltasar Brotons són una referència ineludible. Veg. el capítol «Cuando el campo de Elche cambió de aspecto», del llibre *Nuevas Historias del Campo de Elche*, Elx, 1997.

L'èxit desencadenà l'aparició a Elx d'altres empreses semblants, en concret Riegos El Porvenir i la Real Compañía de Riegos de Levante. La primera limità el seu àmbit d'actuació a la Marina i als voltants. Riegos de Levante, la *Companyia*, aparegué com una gran empresa amb participació de capital internacional, fins i tot de la Casa Reial espanyola. Prompte estengué el seu àmbit més enllà del terme d'Elx, fins a cobrir des del Campello fins a Albatera. I, per regular la gran quantitat d'aigua que es prenia del Segura i dels assarbs per regar aquesta enorme extensió, es construïren els embassaments del Fondo, en un terreny antic de saladar.

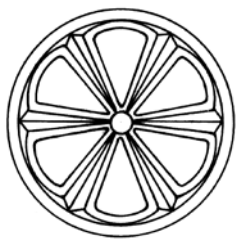

2. UN HOMENATGE A NUEVOS RIEGOS EL PROGRESO I SOBRE QUÈ VOL DIR ECOLOGIA A LES NOSTRES TERRES, DINS L'ESPERIT DEL PROJECTE WADI

L'11 d'abril de 2006, el dia exacte en què es complien 100 anys de la seua fundació, Nuevos Riegos El Progreso celebrà un acte lluït de commemoració al Centre de Congressos «Ciutat d'Elx», amb assistència de nombrosos representants del món polític, cultural i econòmic il·licità.

Des del projecte WADI, finançat per la Comissió Europea i coordinat per la Universitat d'Alacant (veg. el número anterior de *LA REL·LA*), volguérem col·laborar-hi per a un major reconeixement de la importància que tenia l'efemèride des del punt de vista ambiental, paisatgístic, cultural i socioeconòmic, segons el que hem vist. WADI, precisament, té com a objectius identificar i analitzar els valors reconeguts o postergats del sistema hídric del Fondo i els voltants, l'evolució històrica, el valor present, la riquesa del seu patrimoni cultural, els valors ambientals que ha generat i l'anàlisi dels possibles escenaris de futur que una revalorització de tots aquests elements podria generar. I, d'acord amb aquest objectiu, el centenari d'*El Progrés* ofería una oportunitat única de reflexionar, des d'una aproximació interdisciplinària, sobre aquests temes i donar-los a conèixer a la ciutadania.

Per aquest motiu, i juntament amb l'empresa, es decidí organitzar, al novembre del mateix any, les jornades *Sistemes de Regadiu Històrics i Valors Ambientals. Centenari de Nuevos Riegos El Progreso SA (1906-2006)*, que reuní especialistes en diferents àmbits i, sobretot, els protagonistes de la cultura del regadiu il·licità. Les jornades es plantejaren dos objectius principals. En primer lloc, el reconeixement de la trajectòria d'*El Progrés* i de la cultura agrícola i hidràulica de les nostres comarques, ja que no sempre s'ha reconegut com calia el regadiu en la creació de la qualitat ambiental tradicional del nostre territori. En segon, es pretenia col·laborar perquè aquest patrimoni heretat siga transmés als joves, cosa que necessita la implicació dels docents.

Les jornades, a la vista de l'interés dels temes tractats, obtingueren el suport de la Universitat d'Alacant, de l'Ajuntament d'Elx i de la direcció del Parc Natural del Fondo. A més, com que uns dels seus objectius era la transmissió d'aquesta cultura als mestres i professors, es comptà també amb el reconeixement del CEFIRE d'Elx. Les sessions tingueren lloc al saló d'actes de la Mútua MAZ d'Elx, els dies 10, 16, 17, 23 i 24 de novembre de 2006, amb tres eixides de camp els dissabtes 11, 18 i 25. A continuació oferim una mena de repàs de les intervencions (pendents de publicació en unes actes) que tingueren lloc al llarg de les jornades, on destaquen algunes de les reflexions que, des d'una visió personal, ens paregueren més representatives.

2.1. SESSIÓ INAUGURAL

En l'acte formal d'inauguració de les jornades participaren José Sepulcre Coves, president de Nuevos Riegos El Progreso; Jesús Pradells Nadal, vicerector d'Extensió Universitària de la Universitat d'Alacant; Emilio Doménech, regidor de Medi Ambient de l'Ajuntament d'Elx, i Carles Martín i Josep Candela, coordinadors de les jornades i responsables del projecte WADI.

Foto 1. Taula presidencial de la sessió inaugural.

La conferència inaugural, «Nuevos Riegos El Progreso: 100 años en el Campo de Elche», fou a càrrec de Miguel Ors Montenegro, professor de la Universitat Cardenal Herrera-CEU d'Elx i autor, amb Diego Ors Castaño, del llibre que recull la història de l'empresa.² El ponent destacà la incardinació en la societat il·licitana d'aquesta

² M. ORS I D. ORS, *Nuevos Riegos El Progreso SA* (1906-2006), Nuevos Riegos El Progreso, Elx, 2006.

iniciativa privada, ja que aconseguí la confiança dels camperols i sabé integrar-se en el medi en què trobava sentit. Miguel Ors féu referència a la bona conservació de l'arxiu, fet gens normal en empreses d'aquesta mena, i al manteniment força curiós del patrimoni. De la conservació d'aquesta herència de tant valor, la societat il·licitana hauria d'estar agraïda a *El Progrés*.

2.2. PRIMERA VISITA DE CAMP. EL PATRIMONI DE NUEVOS RIEGOS EL PROGRESO DINS DE L'ARQUEOLOGIA INDUSTRIAL HIDRÀULICA

Parlàvem de la conservació del patrimoni històric d'*El Progrés* i la primera visita fou a les estacions elevadores d'Ortisses, Civades, Derramador i Quatre Pilars, feta el dissabte 11 de novembre, que demostrà suficientment el tresor patrimonial d'aquestes instal·lacions. L'historiador Rafael Martínez i l'enginyer de l'empresa Enrique Ferrándiz ens guiaren durant la visita. Gràcies a Enrique Ferrándiz encara hi ha allí funcionant la vella maquinària d'inici del segle xx, cosa que cal reconèixer. Per la seua banda, Rafael Martínez ha estudiat aquesta maquinària com a mostra d'arqueologia hidràulica i ha exposat en diferents àmbits la seua importància històrica,³ però el seu valor va molt més enllà de ser un exemple d'aquest tipus d'arqueologia, cosa que per si sola ja mereix el respecte propi dels llegats històrics. Si l'aigua és la sang que manté viu el nostre camp, els motors d'*El Progrés*, juntament amb els d'El Provenir i Riegos de Levante, que la bombegen, són els cors de l'organisme del Baix Vinalopó.

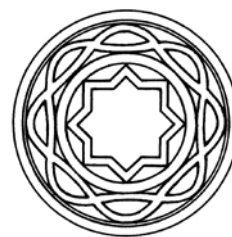
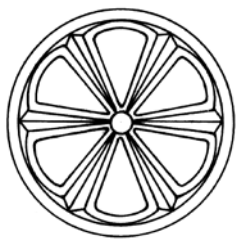

Foto 2. Grup participant en l'excursió de camp a l'estació elevadora dels quatre pilars.

³ R. MARTÍNEZ GARCÍA, «La Societat Nuevos Riegos El Progreso S.A. La industrialització al Camp d'Elx», *VI Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya* (en premsa).

El patrimoni industrial hidràulic té un gran interès des del punt de vista ambiental perquè suposa la incorporació històrica de l'electricitat en el funcionament dels ecosistemes i dels paisatges. A partir d'aquell moment, els sistemes ecològics del Fondo, d'altres parcs naturals de relleu ecològic semblant i, també, del nostre paisatge agrari passen a ser dependents de l'energia elèctrica.

2.3. SEGONA SESSIÓ: EL REGADIU EN LA CONFIGURACIÓ HISTÒRICA DEL TERRITORI I LA CULTURA

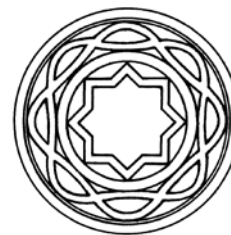
El professor René Maury, de la Universitat de Nàpols, especialista en la gestió dels sistemes hídrics de la Mediterrània, en especial dels països del Pròxim Orient, i col·laborador del projecte WADI, donà una visió comparativa internacional de les tècniques hidràuliques mediterrànies en la ponència «Los sistemas históricos de uso del agua en el ámbito mediterráneo». El repàs que féu de l'enorme riquesa i varietat d'usos i tècniques hidràuliques a l'Europa meridional i al món àrab ens mostrà que la nostra cultura de l'aigua cal comprendre-la dins d'un marc mediterrani, en la qual s'entrecreuen influències orientals, romanes, àrabs, medievals, renaixentistes, fins a arribar als elements de la Revolució Industrial. Però també el professor Maury alertà del procés de degradació que arreu de la Mediterrània amenaça aquest ric patrimoni, símbol d'identitat i també de lligam entre pobles, una amenaça que requeriria actuacions de perspectiva internacional.⁴

Vicente Gozávez, catedràtic de Geografia Humana de la Universitat d'Alacant, il·lustrà magistralment amb la seua ponència, «Compañías de riegos y su influencia en la agricultura del Bajo Vinalopó», la importància de la propietat de l'aigua en la configuració del patró geogràfic d'Elx (p. e.: les diferències entre els habitants de la Vila i el Raval, que es poden buscar en l'apropiació de la major part de les disponibilitats de reg per part dels cristians arran de la conquesta). Si els fluxos hídrics són un dels processos bàsics del funcionament de qualsevol paisatge, en les nostres terres això resulta encara més clar. Aigua és poder i el control de l'aigua dissenya el paisatge. Enfront del marc tradicional, medieval, que regí Elx des de la conquesta cristiana, l'aparició de companyies com *El Progrés* i les noves possibilitats d'accés a l'aigua que oferien marcaren l'ascensió de noves capes socials al poder i l'aparició d'una nova estructuració socioeconòmica, en la qual, tanmateix, encara són perceptibles patrons apareguts molts segles abans.

Antonio Valero Agulló, conseller d'Empresa i persona ben coneguda a Elx per la seua incansable activitat en favor dels agricultors, aportà el testimoni viscut, insubstituïble, de qui des del seu naixement, podríem dir, ha estat vinculat a *El Progrés*, ja que la seua família, llauradora i regant, era accionista modesta de l'empresa. Des de fa més de vint anys és membre del Consell d'Administració d'*El Progrés* i ha estat

⁴ El professor Maury, que coneixia ja la riquesa del patrimoni hidràulic del Baix Segura, quedà sorprès per la importància del patrimoni d'arqueologia industrial d'*El Progrés* durant una visita a les instal·lacions, feta possible gràcies a l'amabilitat dels responsables de la companyia. Un testimoni (i mostra d'agraïment, com ens digué) per aquesta descoberta aparegué en l'especial *Entorno* del diari *Información* («La llave que permitió el riego con agua reciclada», 22-11-2006). Posteriorment, els resultats de la recerca de camp foren exposats en la VI Reunió Internacional del Projecte WADI, celebrada a Coïmbra (Portugal) del 27 al 30 de juny de 2007 en la ponència «Patrimoine culturel de l'eau: une recherche de terrain positive a Elche (Espagne) pour sauver un patrimoine en danger», a càrrec de René G. Maury i C. Martín.

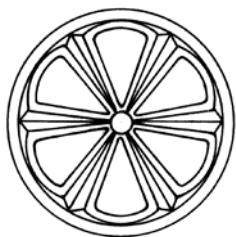
present en moltes de les vicissituds més importants. Parlà de persones reals, d'anècdotes, dels moments històrics tal com els van viure els seus protagonistes, una visió complementària a la dels ponents anteriors. *El Progrés*, i la seua relació amb la societat d'Elx, ens apareixen vius davant dels ulls. La història esdevé memòria personal, temps viscut, no únicament una crònica freda. I aquesta història oral és la història que no podem rastrejar en la documentació escrita, que les noves generacions no coneixeran si no tenen la sort d'escoltar els seus majors, perquè difícilment passaran al paper. I, en sentir el seu testimoni, reflexionem sobre allò que tants estudiosos han dit: des d'un punt de vista social, la pèrdua de sostenibilitat comença quan s'obliden els coneixements tradicionals i la vinculació directa amb el medi. Vertaderament, hi ha una necessitat urgent que tot aquest coneixement siga transmés a les noves generacions.

2.4. TERCERA SESSIÓ: BIODIVERSITAT I REGADIUS HISTÒRICS

En la intervenció «Importancia de las infraestructuras de regadío para la Diversidad Faunística», preparada per Esther Sebastián, José Antonio Sánchez Zapata i Francisco Botella, de l'Àrea d'Ecologia de la Universitat Miguel Hernández, i presentada per la primera autora, s'abordà un tema de singular importància. El parc del Fondo és, evidentment, una infraestructura de regadiu, un conjunt de grans basses de reg, amb una importància ecològica òbvia. Però també és cert que altres infraestructures més modestes també compleixen, davant la degradació contínua dels sistemes hídrics, un important paper com a sostenidores dels valors faunístics.

El concepte de biodiversitat, convé repetir-ho, no inclou tan sols la fauna i la flora «salvatges», sinó també la varietat de formes i espècies de plantes i animals mantinguts per l'home i pels sistemes culturals i agraris de què formen part. La iniciativa d'*El Progrés* provocà una transformació radical del camp d'Elx respecte d'això, ja que la varietat de cultius s'incrementà d'una manera espectacular. Fins i tot cultius que ara associem a la cultura il·licitana (no són les *pipes i carasses*, fetes amb nyora, un dels plats més típicament il·licitans?), esdevingueren normals tan sols gràcies a les noves possibilitats oferides pel regadiu. En la intervenció de Santiago García Martínez i Juan José Ruiz Martínez, agrònoms de l'Escola Politècnica Superior d'Oriola (Universitat Miguel Hernández), titulada «La diversidad de variedades agrícolas tradicionales: un patrimonio de futuro», es mostraren diferents exemples de varietats cultivades en la zona i destacaren que, malgrat la uniformització provocada per l'actual model econòmic, que imposa unes poques races aparentment més «rendibles», quasi universals, el patrimoni que representa aquesta diversitat tradicional ofereix a la ciència agronòmica les possibilitats

d'assajar noves vies de futur. Potser aquí, com comentaren els ponents, es poden trobar vies innovadores de solució a l'actual crisi del camp.

Per últim, era necessari el punt de vista dels gestors ambientals de l'administració d'una zona tan determinada per la presència de parcs naturals i altres àrees protegides. De fet, bona part de les infraestructures de Riegos El Progreso es localitzen en l'àmbit de protecció del parc del Fondo. Si a la nostra comarca no han sigut escassos, malauradament, els enfrontaments entre agricultors i sectors conservacionistes (administratius o no), ens trobem ara en una situació en la qual ambdós sectors han de trobar els punts d'interès comú. Ana Campo Muñoz, tècnica d'Espais Protegits de la Conselleria de Territori i Habitatge, abordà aquest tema en la ponència «Irrigación, agricultura y conservación: nuevas políticas de gestión ambiental». Les noves estratègies de conservació, segons la ponent, han de considerar el caràcter mixt, humà i biofísic, biològic i cultural dels nostres ecosistemes; tan sols així pot dissenyar-se una política de conservació adequada que, en certa manera, ja no és tan sols ecològica, sinó també sociocultural.

2.5. SEGONA VISITA DE CAMP: EL CENTRE DE CULTURA TRADICIONAL DE PUÇOL

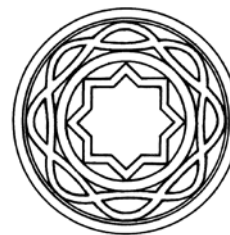
La visita del dissabte 18 podria considerar-se una mena de transició cap als temes que es tractarien en la setmana següent. En les sessions i visita anteriors havíem vist la història de creació de Riegos El Progreso, incloent-hi la memòria dels protagonistes, la cultura hídrica en què es basa, la importància del seu patrimoni cultural heretat i el valor del paisatge i la biodiversitat que el regadiu ha fet possible a les nostres terres. Les sessions de la setmana següent estigueren dedicades especialment a reflexionar sobre com trobar elements que mostren tot això. La visita al Museu de Puçol, guiada pel seu director, permeté materialitzar davant els nostres ulls bona part del llegat cultural del camp a què ens hem referit abans.

2.6. L'EDUCACIÓ AMBIENTAL QUE LA NOSTRA COMARCA NECESSITA

Dins d'aquest apartat comptàrem amb les exposicions de Josep Candela, Mª Jesús Navarro, Francisco Girona i Àngel Amat. El motiu central de les intervencions fou comentar com està actualment l'educació ambiental a la nostra comarca i la integració dins dels valors ambientals de les persones que hi viuen, ressaltar els valors culturals i educatius que té el camp, fer una reflexió sobre si l'educació que s'imparteix és l'adequada per als nous temps i les noves circumstàncies i preguntar-se quins són els destinataris de l'esmentada educació ambiental (veg. l'article dels autors en «Textos de recerca i divulgació» d'aquest mateix número de LA REL·LA).

Foto 3. Visita al Centre de Cultura Tradicional de Puçol.

Es posà de manifest que els nostres alumnes tenen un coneixement superficial de l'entorn, cosa que representa el primer obstacle, ja que allò que no es coneix no es valora. És dubtós afirmar que s'ha educat «ambientalment» un xiquet que no coneix el Fondo o el camp d'Elx, que no sap que abans existia una saviesa que corre perill d'extinció per simple ignorància. Haurem, doncs, de mostrar als nostres alumnes el valuós patrimoni cultural i ambiental que aporten els sistemes agraris, com ara l'aspecte ecològic: el sistema agrari com un agroecosistema; i també els aspectes educatius, socials, etnològics, etc., d'un ambient cultural propi, que ens és molt proper.

També al llarg de les exposicions es mostrà els paral·lelismes entre l'agricultura com a productora primària i la ciutat com a sistema consumidor. Caldria que l'alumnat, o la persona interessada, vera que el camp i la ciutat són subsistemes que es necessiten i es complementen i que no es poden tractar aïllats si es vol assolir un desenvolupament sostenible.

Per a acabar, caldria prendre en el nostre entorn mesures que reforcen el paper dels espais naturals com a centres d'educació ambiental; que promoguen la participació dels camperols en els beneficis directes i indirectes que donen els parcs; que consideren les activitats humanes com a objecte d'educació ambiental i, especialment, que eduquen els ciutadans en la participació i la gestió del medi ambient.

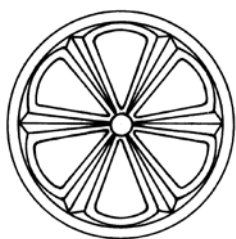

Foto 4. Maria Jesús Navarro (grup WADI) en la seua exposició.

Fernando García Fontanet, director del Centre de Cultura Tradicional de Puçol, explicà el programa museístic i d'educació de la institució que dirigeix i va contar com isqué la idea i com ell, mestre de professió, entengué que havia de donar valor a allò que era proper als seus alumnes i, a partir d'açò, desenvolupar l'ensenyament. La seua tasca pedagògica prengué forma d'un projecte educatiu arrelat a la terra. Secundàriament, a mesura que anava recollint peces i eines relacionades amb l'agricultura, anà prenent cos la utilització didàctica d'aquests materials. Aquesta recol·lecció d'objectes donà lloc al que després es conegué com a Museu Agrícola Escolar de Puçol.

Finalment, intervingué Josep A. López Mira, tècnic de Cultura i Arqueologia de l'Ajuntament de Callosa d'en Sarrià i promotor i mantenidor de l'únic museu de la província d'Alacant dedicat a l'aigua, amb la ponència «El patrimoni cultural hidràulic i desenvolupament local: el cas del Museu de l'Aigua de Callosa d'en Sarrià». Com a reflexió prèvia, no deixa de ser incomprensible (o potser significatiu) que no hi haja més museus que mostren l'especial valor d'allò que ha estat a les nostres terres element essencial de la nostra història i cultura, i encara ho és en el present. De l'explicació de Josep A. López Mira, com abans amb la de Fernando García Fontanet, quedà clar que l'activitat museològica ha de ser una eina d'educació i de revitalització socioeconòmica i cultural de l'entorn en què s'inscriu. I en el cas del Museu de l'Aigua de Callosa això queda reflectit per la recuperació de l'edifici on està instal·lat. Quants edificis hidràulics s'han perdut, molins inclosos, a la nostra comarca i

quants estan encara amenaçats davant la indiferència de les autoritats responsables en la preservació del patrimoni!

2.7. PENSANT EN EL FUTUR

En l'última ponència s'isqué del nostre àmbit per a poder esbrinar millor les perspectives possibles de futur amb una comparació a partir de casos forans semblants. Així, tinguérem el plaer d'acollir Elena Isla Gil, enginyera tècnica agrícola del parc agrari del Baix Llobregat (Barcelona). En nombrosos aspectes, els problemes del Baix Llobregat ens són familiars, a més d'haver estat en risc de desaparició. Però allí, malgrat les dificultats, s'ha impulsat un programa de recuperació i revalorització d'aquest espai agrari i del patrimoni històricocultural i ecològic associat, que marca un futur millor. Elena Isla també remarcà la importància que per a la posada en marxa d'aquest programa al Baix Llobregat tingué la confluència d'interessos i esforços entre les diverses administracions implicades: ajuntaments, Mancomunitat, Diputació, Generalitat, independentment de les diferències polítiques i dels diversos àmbits de competència de cadascuna. Potser ací ens fa falta aquesta espenta unitària per part dels nostres responsables polítics, sense la qual el nostre futur, en la situació de crisi actual, sembla molt dubtós. Per això, la intervenció de cloenda del regidor de Medi Ambient de l'Ajuntament d'Elx, Emilio Doménech, era especialment esperada, com ho fou a l'endemà la de la directora del parc del Fondo, en representació de l'administració ambiental autonòmica. Emilio Doménech féu una brillant exposició de la importància del patrimoni lligat a l'aigua, en concret del Palmerar, i del paper que, en la visió municipal, representa aquesta cultura ancestral en el model de desenvolupament d'Elx.

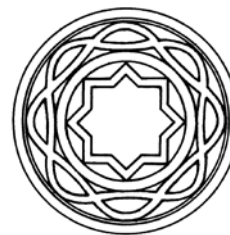
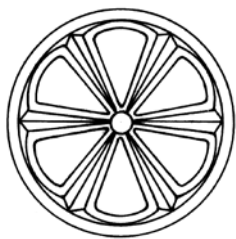

Foto 5. Elena Isla, en l'exposició sobre el cas del Baix Llobregat.

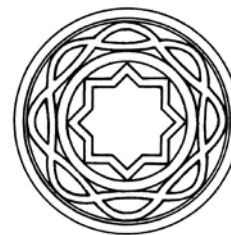
2.8. UN HOMENATGE DE LES INSTITUCIONS DEL CAMP D'ELX A RIEGOS EL PROGRESO

Finalment, semblava obligat donar la paraula als vertaders protagonistes de tot el que es tractà al llarg de les jornades, als representants dels agricultors i de les comunitats de regants del Camp d'Elx. La llista de participants donà una imatge, encara que no completa, sí almenys representativa de la riquesa d'aquest patrimoni immaterial, de l'autèntic capital social que representen les institucions de reg del Camp d'Elx, la majoria amb molts segles d'existència, hereus, per tant, d'una saviesa tradicional important. Així, l'homenatge als 100 anys d'existència d'*El Progrés* assoleix també la forma d'un homenatge a totes aquestes institucions i a tota la cultura ancestral de l'aigua a Elx. Aquest acte es desenvolupà espontàniament en valencià, en la llengua en què l'aigua s'ha gestionat tradicionalment a les nostres terres. Hi intervingueren Vicente Martínez Martínez, president de la Comunitat de Regants de Riegos El Progreso, l'associació, per dir-ho d'alguna manera, dels usuaris de l'aigua; Carlos Román Miralles, que ha estat durant molts anys president de la Comunitat de Regants dels Canyissars, les terres per on travessa el canal principal d'*El Progrés*, que, com aquest, han pres les aigües d'irrigació dels assarbs provinents del Baix Segura; Pedro Valero Guillo, representant de la Comunitat de Regants de l'Assut dels Moros i d'ASAJA-Elx; Luis Serrano, representant de la séquia de Marxena, una de les comunitats de reg més antigues del camp d'Elx; Antonio Marroquí, secretari de Riegos El Porvenir, l'altra companyia privada de regs, juntament amb Riegos de Levante, que sorgí a partir de la iniciativa de Riegos El Progreso.

Foto 6. Tere Antón, presidenta d'AMFAR al camp d'Elx, juntament amb Antonio Valero, directiu de Riegos El Progreso.

Especial valor tingué la intervenció de Tere Antón, representant de l'Associació de Dones i Famílies de l'Àmbit Rural d'Elx (AMFAR). Oblidem sovint el paper femení en la construcció i el manteniment del món rural i, per tant, dels ecosistemes. Les dones han estat dipositàries de tot un camp específic de coneixements sense els quals no es pot entendre el patrimoni rebut. De fet, el valor de la cultura transmesa per les dones, tradicionalment un tant callada, es posà de manifest al dia següent.

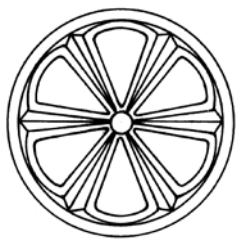
2.9. VISITA DE CLOENDA: EL REGADIU DEL CAMP D'ELX I EL FONDO

L'eixida recorregué una part del Camp d'Elx, es visitaren canals d'*El Progrés* i també els d'altres comunitats de regants. També, es visità una explotació agrària, gràcies a l'amabilitat del propietari, José Valero, on el patrimoni tradicional es combinava amb les iniciatives per a la seua modernització.

El grup continuà fins al Parc Natural del Fondo, on la directora, Paloma Gómez Ossorio, i el tècnic, José Luis Echevarrías, reberen els participants. La directora del parc insistí en la importància d'aquest tipus d'iniciatives, ja que fa falta insistir en l'íntima imbricació que, en un parc com el del Fondo, hi ha entre els aspectes humans i els ecològics, entre la història i la natura. El Fondo, ja ho hem dit, obra de Riegos de Levante, és el resultat indirecte tant de la iniciativa posada en marxa ara fa un segle per Riegos El Progreso com d'una cultura hídrica ancestral a les nostres terres. I la iniciativa ha estat reconeguda com un valor ambiental d'importància internacional.

I la nostra reflexió: un valor és un valor, no pot ser una càrrega ni una molèstia, és una oportunitat de beneficis socioeconòmics, dels veritaders beneficis que milloren la qualitat de vida. I, tanmateix, el Fondo fins ara ha semblat més aïna una font de problemes o, si de cas, per a la majoria de la població comarcana, simplement irrellevant. Però el Fondo hauria d'irradiar el seu valor per tota la contornada i convertir-se en un nou escenari per a la solució dels problemes que s'han exposat. Com en el cas del Llobregat, esperem l'actuació decidida i conjunta de les diferents administracions implicades per a aconseguir aquests beneficis socials i ecològics.

Les jornades acabaren amb un menú senzill i saborós, molt il·licità i que, com ensenyaren les diferents ponències, haguera estat difícil a casa nostra abans de la iniciativa d'*El Progrés*: ensaladeta de lletsons amb ceba, favetes bullides, *pipes* i *carasses*, olives partides, creïlles bollides amb allioli i tot acompanyat pel bon vi de Matola, ciat com qui diu a la vora del Fondo. Com tampoc no haguera estat possible l'entorn agradable on es desenvolupà aquest acte lúdic i de germanor entre els diferents protagonistes, els voltants del Fondo, una de les

joies ambientals, no tan sols de la nostra comarca, sinó de tot el món. I aquest paratge, no ho oblidem, és una obra humana que s'ha demostrat ambientalment una conjunció de natura i cultura, una creació de la saviesa hídrica de les nostres terres, que trobà una nova expressió en la iniciativa, carregada de repercussions, de Nuevos Riegos El Progreso, fa ara ja un segle.

Foto 7. Àpat de cloenda de les jornades,
oferit per les dones del camp d'Elx.

AGRAÏMENTS

Un agraïment especial a l'empresa, al president José Sepulcre Coves, al conseller Antonio Valero, als empleats Joan Salvador i Joana Bañón, i als treballadors Manuel Martínez i José Esclapez, per les facilitats de tot tipus oferides durant aquestes jornades.

Al Vicerectorat d'Extensió Universitària de la Universitat d'Alacant i, especialment, al seu vicerector, Jesús Pradells Nadal, que ha donat suport personalment a aquesta iniciativa.

A Emilio Doménech, regidor de Medi Ambient de l'Ajuntament d'Elx.

A la Mútua MAZ Il·licitana per la cessió del saló d'actes.

A la directora del Parc Natural del Fondo, Paloma Gómez Ossorio, i a tot el personal (José Luis Echevarrias, Ismael Gallardo, Samantha Pastor), que ha col·laborat en la preparació de la sessió final.

A Tere Anton i a l'Associació de Famílies i Dones Rurals, per la contribució a l'èxit i per la tasca en pro del reconeixement del paper de les dones al camp.

I, és clar, a tots els ponents que ens han aportat el seu coneixement i experiència a fi de poder construir una imatge cabdal del que significa el maneig de l'aigua a les nostres terres.

BIBLIOGRAFIA

- BROTONS GARCÍA, Baltasar (1997): *Nuevas historias del Campo de Elche*, Elx.
- GOZÁLVEZ PÉREZ, Vicente (1977): *El Bajo Vinalopó. Geografía Agraria*, Universitat de València, València.
- MARTÍN CANTARINO, Carlos (2006): «Escenaris de futur per al Fondo i el seu entorn. Presentació del Projecte WADI», *La Rella*, 19, p. 327-340.
- ORS MONTENEGRO, Miguel i ORS CASTAÑO, Diego (2006): *Nuevos Riegos El Progreso S.A. (1906-2006)*, Nuevos Riegos El Progreso, Elx.

